

TARİH BİLİMİ VE METODOLOJİSİ

EDİTÖR

MEHMET YAŞAR ERTAŞ

TARİH BİLİMİ ve METODOLOJİSİ

Editör

Mehmet Yaşar ERTAŞ

Bölüm Yazarları

Abdullah Mesut KÜÇÜKKALAY • Abdülkadir ÖZCAN • Ahmet ÖZCAN
Arif BİLGİN • Bedia DEMİRİŞ • Bilal SÖĞÜT • Burak ÇITIR
Ekrem KALAN • Elif AKGÜN KAYA • Enis ŞAHİN • Erol ÖZVAR
Eyüp ARTVINLİ • Fatih DURGUN • Güneş IŞIKSEL • Güney ÇEĞİN
Hasan IŞIK • Hasan KAPLAN • Haşim ŞAHİN • Hüseyin ÇINAR
İlhami YURDAKUL • İsmail Hakkı KADI • Kenan GÖÇER
Kerim İlker BULUNUR • Levent DÜZCÜ • Levent ÖZTÜRK • Lütfi ŞEYBAN
Mehmet Mert SUNAR • Mehmet Tayfun AMMAN • Mehmet Yaşar ERTAŞ
Murat ULUSKAN • Necmettin ALKAN • Ömer Fâruk CAN
Selim KARAHASANOĞLU • Sevgi SARIKAYA • Süleyman İNAN
Teyfur ERDOĞDU • Turhan KAÇAR • Ümit EKİN • Vefa Saygın ÖGÜTLE
Yahya ARAZ • Yasemin AVCI • Yasemin BEYAZIT
Yunus UĞUR • Yüksel ÇELİK

TARİH BİLİMİ ve METODOLOJİSİ

Editör

Mehmet Yaşar ERTAŞ

Yayın Koordinatörü
Ahmet Dündar

Yayın Yönetmeni
Zeynep Yeşilova

Editör
Mehmet Yaşar Ertaş

Kapak Tasarımı
Yunus Karaaslan

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

1. Baskı: İstanbul, 2019

ISBN 978-605-2101-47-6

İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK

Reklam ve Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.
Topkapı Mah. Kahalbaş Sok. No:31/1
Fatih - İstanbul
Tel: +90 212 528 85 41
Faks: +90 212 528 85 47
www.idealkultur.com
bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

Baskı

OPTİMUM BASIM SAN. VE TİC.LTD. ŞTİ.

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 Küçükçekmece / İstanbul
Tel: +90 212 463 71 25
www.optimumbasim.com
Sertifika No: 41707

© Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınmaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.

Kütüphane Katalog Kartı

Tarih Bilimi ve Metodolojisi / Editör: Mehmet Yaşar Ertaş
466 sayfa; 24 cm.
ISBN: 978-605-2101-47-6
1. Tarih - Metodoloji
2. Tarihçilik - Türkiye
3. Tarihçe - Metodoloji
D 16.4.T9 T37907.2/TAR

Arkeoloji Bilimi ve Tarih

Bilal Söğüt*

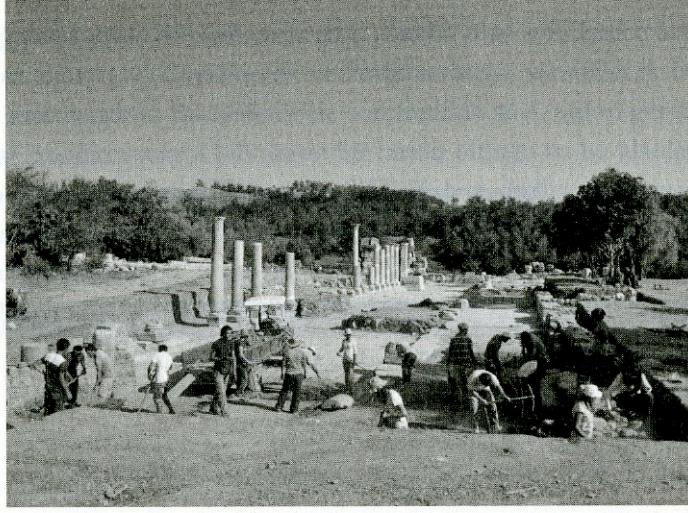
Arkeoloji: Eskinin Bilimi

Eski kültür ve uygarlıklardan kalan maddi kalıntıları inceleyen, tarif ve tasnife tabi tutan, yer ve zamanını saptamakla uğraşan bilim dalına *Arkeoloji* denir. Maddi kalıntılar terimiyle insan elinden çıkan, insan düşüncesinin ürünü olan eserler, alet ve malzeme ile ev eşyaları sanat yapıtları kastedilmektedir. Bu yönüyle arkeoloji; dönemindeki insanın, el emeği olan eserler ile uğraşmak ve onları tüm insanların anlayacağı şekilde yorumlamak demektir.

Eski Yunanca'dan "*Arkhaios*" (eski) ve "*Logos*" (bilim) kelimelerinden türetilmiş olan arkeoloji, kelime olarak "*Eskinin Bilimi*", Osmanlıca "*Atikiyat*" anlamına gelir.

Arkeoloji eskiye ışık tutarak geçmişi canlandırmak, ilk çağ insanının düşünceleri ve bunların sonucu gerçekleştirdiği yapıtları günümüz insanına derinlemesine tanıtabilmeyi amaçlamaktadır. Böylece tüm eserlerin yapıldığı dönemin insanları tarafından; Ne zaman? Neden? ve Niçin yapıldığı? gibi soruların cevaplarını insanların anlayacağı bir şekilde açıklamaya yardımcı olabilmeyi esas alır. Bu amaçla, eski kültür kalıntılarını bulup ortaya çıkarır, tanımlayıp geçmiş kültürleri yorumlar. Faydası ise günümüz insanına geçmişini ve kendisinden önceki dönemlerde buldukları topraklarda yaşayan insanların kimler olduklarını, onların sosyal, kültürel ve siyasal yapılarını öğretir. Böylece insanların geçmişini bilerek, geleceğinin aydınlanmasında yol göstermiş olur.

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, bsogut@pau.edu.tr.

Arkeolojik Çalışmalardan Bir Örnek

Arkeolojinin Tarihçesi

İnsan yaradılışı gereği merak duydukları, kendisinde iyi ya da kötü bir anısı olan şeyleri toplama, koruma ve saklama eğilimine sahiptir. Toplanan bu tür malzemeler bazen zengin bir koleksiyona dönüşebildiği gibi, bazen de basit biriktirmeden öte gidememiştir. İster zevk için, isterse bilinçli olarak yapılsın, bu derleyip toplama ve seçkin eserlere sahip olma isteği; arkeolojik kazıların ve koleksiyonların ve sonrasında müzelerin doğmasında en belirgin etkenlerden olmuştur.

İnsanların var olduğu dönemlerden itibaren, tarihin her döneminde benzer biriktirme isteği ve uygulamasının olduğu kazılarla tespit edilmiştir. Bilinen ilk kapsamlı koleksiyonların Roma İmparatorları ile Roma'nın önde gelen zenginleri tarafından oluşturulduğu bilinmekte ve kabul edilmektedir. Roma İmparatorları ülkenin dört bir yanından getirttikleri antik eşyalarla, özellikle çeşitli boylardaki heykellerle saray, şato ve villalarını süsleme yoluna gitmişlerdir. Bu düşüncelerle yeni eser bulunması isteği artınca kazılara başlamışlardır. Böylece sonuçta bu günkü ilk değerli arkeolojik koleksiyonların oluşmasında öncülük etmişlerdir. Bu toplayıcılık düşüncesi zamanla tarih ve felsefeyi açıklamada kullanılmış ve ardından da bilimsel bir niteliğe dönüşmüştür.

15.-16. yüzyıl Avrupa'sında arkeolojinin bir bilim disiplini içerisinde ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Bunun da nedeni Rönesans hümanistlerinin

Antik Çağ sanat yapılarına yönelmeleri idi. Antik dönem sanatına duyulan ilginin giderek artması ve 18. yüzyılda İtalya'da Pompei ve Herculaneum kentlerinin kazılması, arkeolojinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Arkeoloji'nin bilim haline gelmesinde en büyük katkıyı Alman J. J. Winckelmann (1717-1768) sağlamıştır. J. J. Winckelmann, o güne dek yapılan kazılar üzerine yazdığı yazılarla ve hazırladığı taş koleksiyon kataloğuyla arkeoloji alanında çalışan ilk araştırmacı olmuştur. O güne dek yalnız filolojiye dayanılarak yapılan geçmiş kültürlere ait açıklamaların yeterli olmadığını gören J. J. Winckelmann, mitolojiden yararlanmaya, bunun da ötesinde, eski insanların yaşayışlarını, yapıtlarını ve kültürlerini öğrenmek için onların yeraltında kalmış sanat ürünlerini kazı yaparak aydınlığa çıkarmanın gerekliliğine inanmıştır. Bu nedenle kendisi "*Arkeoloji'nin babası*" sayılır.

Batıda J. J. Winckelmann ile başlayan bu hareket Doğu'da Fransız imparatoru Napolyon öncülüğünde gerçekleştirilir. Napolyon 1798'deki Mısır seferi esnasında kalabalık bir bilim adamı ekibini de beraberinde götürür. Bunlardan ülkede gördükleri antik kalıntıları resim ve çizimlerle belgelemeleri ve kopya çıkarmalarını ister. Böylece Mısır Arkeolojisi'nin temeli atılmış olur. Napolyon'un bu seferinde elde edilen bilgilere dayanarak ayrıca "*Rozetta Taşı'nın* (üç dilli yazıt) yardımıyla 1822'de *Jean-François Champolion*, Eski Mısır yazısını çözer.

Alman H. Schliemann'da arkeolojiye kendisini kaptıranlardan birisi olmuştur. Küçüklüğünden itibaren okumaya başladığı Homeros destanlarının doğruluğunu ve gerçekliğini araştırmaya kendini adanmıştır. Bu doğrultuda önce Homeros destanlarında geçen Troia kralı Priamos'un ünlü hazinesini aramaya çıkar. Troia'da kazılar yapar ve burada bulduğu eserleri yurt dışına kaçıtır. Yaptığı kazılar ve yurtdışına kaçırılan eserler o dönemde büyük yankılar yapar. Özellikle daha sonra kazılan Mykenai ve Tyrins şehirlerinde çıkan sonuçlarla birlikte, efsanelerde ve antik kaynaklarda anlatılan olayların bir hayal ürünü olmadıkları, arkeolojik olarak ortaya konulmuş olur.

Anadolu'nun her türlü kalıntılarıyla araştırılıp adım adım gezilerek incelenmeye başlanıldığı dönem 18. yy sonu 19. yy başlarına rastlar. Anadolu'ya bu ilginin gösterilmesinde Ch. Texier, Ch. Fellows, W. Hamilton ve G. Perrot gibi gezginlerin yayınları çok etkili olmuştur.

Anadolu'da ilk kazılar 1871'de H. Schliemann tarafından Troia (Hisarlık) da gerçekleştirilir. Troia kazılarına daha sonra W. Dörpfeld devam eder. Osmanlı Devleti'nden yetkili olarak Batı Anadolu'da ilk kazılar Osman Hamdi

Bey tarafından Muğla ili, Yatağan ilçesi, Turgut mahallesindeki Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilir. Bu çalışmalara Osmanlı Devleti destek verir ve halk da yakın ilgi gösterir. Sonrasında Anadolu'nun farklı yerlerinde bu kazılar yaygınlaşır. İlk eski eser yasasını Osman Hamdi Bey çıkarmış ve böylece yurt dışına eserlerin çıkması resmi olarak önlenmeye çalışılmıştır.

Osman Hamdi Bey
(1842-1910)

Osman Hamdi Bey'in Lagina Hekate
Tapınağı'nda ilk çalışmaları yürütürken

19. yüzyıl ikinci yarısında başlayan kazılar I. Dünya Savaşına kadar sürer. Daha sonra bu çalışmalar artar ve Almanlar Pergamon, Priene, Milet ve Didyma'da; Avusturyalılar Ephesos'ta; Amerikalılar ise Lydia'nın başkenti Sard'da kazılar yapar. İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına Macridi Bey ve H. Winckler'in gerçekleştirdiği Boğazköy (Hattuşaş) kazılarında Hitit devlet arşivini ortaya çıkarır. J. Garstang Sakçagözü'nde; N. Özgüç Kültepe'de; R. O. Arık Alacahöyükte; U. B. Alkım Karatepe'de, H. Z. Koşay Erzurum -Karaaz ve Güzelova'da yaptıkları kazılarla "Anadolu Arkeolojisi" kurulmuş olur. Bundan sonraki süreçte kazılar artarak devam eder.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün, yurt dışına gönderdiği kişilerin eğitimlerini yaparak yurda dönmeleri ile bizzat kendisinin kazı yerlerini ziyaret etmesi ve Anadolu arkeolojisinin önemini ortaya koyan çalışmalar yaptırması, ülkemizde arkeoloji ve müzeciliğin gelişmesini sağlamıştır. Günümüzde arkeolojik kazı, araştırma ve restorasyon çalışmaları ülkemizin farklı yerlerinde örnek ve güzel uygulamalar olarak sürdürülmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda en başarılı olduğumuz alanlardan birisi arkeolojik çalışmalardır. Eskiden sadece yılın 2 ayı arkeolojik çalışmalar yapılırken, günümüzde hava şartlarının uygun olduğu yerlerde yılın 12 ayı kazı ve restorasyon çalışmaları devam eden antik kentler bulunmaktadır.

Arkeolojide Temel Yöntemler

Arkeolojik kazılar tarihi, kültürel ve bilimsel boşluğun doldurulması amacıyla doğrudan bilgi verecek malzemenin ortaya çıkarılmasını esas alır. Keza arkeolojik kazılarda mikro ve yerel tarih açısından oldukça önem arzeden yöresel ve günlük malzeme de ele geçebilir. Bu bakımdan arkeolojik kazıyı, geçmişin araştırılmasında bize doğrudan malzeme ve bilgi sağlamada başvurulması gereken bir yol olarak değerlendirmek gerekir. Bu yüzden de bir kazının oldukça titiz yöntemlerle ve sabırla yapılması ve o dönemde yaşayan insanların sosyal, kültürel, dini, siyasi ve tarihi açıdan her yönüyle ortaya konulması çabası arkeoloji yönteminin esasını oluşturur.

Hangi döneme ait olursa olsun, kazıda ilk yapılacak iş, kazılacak alanın haritasının çıkarılması ve bunun kağıt ve alanın üzerinde plankarelenmesinin yapılmasıdır. Yani dama tahtası biçiminde eşit karelere tüm alanın bölünmesi ve bunun kodlanması gerekir. Kazının yapıldığı alanın türüne göre ve bu plankareleme doğrultusunda kazılar başlar. Kazılarda ortaya çıkan kalıntı ve buluntular öncelikle bu plankare numaralarına göre kodlanır. Daha sonra yapıların kesin tanımlamaları yapılırca, bu kodlar yapının adıyla verilmeye başlar.

Osmanlı Dönemi taş döşeli yolun iki kenarındaki farklı dönemlerden kalıntılar

Kazı yapılan alanlar bir yerleşim veya tarihi kalıntı olabilir. Yerleşim bütününde veya küçük ebatlı tarihi bir alan ya da bina içinde eldeki plankareleri daha küçük bölümlere ayırmak mümkündür. Daha sonra kazılacak alanın

büyüklüğüne bağlı olarak, yeter sayıda kazma, kürek, el arabası, çapa, mala, kova, fırça ve benzeri gerekli malzemeler temin edilerek çalışmalara başlanır. Kazma işlemi aynı seviyede olmak üzere, kademeli olarak üstten alta doğru yapılır. Tespit edilen kalıntı ve buluntuların tamamı açığa çıkarılıncaya kadar yerinden oynatılmaz. Sonrasında eserlerin buluntu hali çevresi ile birlikte detaylıca tanımlanır. Bulunan eserler kırıklar halinde ve bütün olmasına bakılmaksızın kayıt altına alınır ve mutlaka daha yerinden kaldırılmadan esere sırayla numara verilir. Bu numara her esere özel olup, daha sonra bu kodlar sayesinde eserin nereden ve ne zaman bulunduğu kolay bir şekilde tespit edilir. Eserlerin kabaca genel temizlikleri bulunduğu yerde, detaylı temizlik, korumaya alınması ve restorasyonu (tamamlaması) ilgili Kazı Evi veya Müze Müdürlüğü laboratuvarında gerçekleştirilir. Bulunan eserlerden taşınmaz kültür varlığı olanlar oldukları yerde, taşınır olanlar ise öncelikle kazı deposunda muhafaza edilir. Kazılar tamamlandıktan sonra her yıl çalışma sonunda bulunan tüm eserler ilgili Müze Müdürlüğü'ne teslim edilir.

Arkeolojik Kazı Çalışmalarından bir örnek

Yapılan arkeolojik kazılarda bir veya birden fazla döneme ait Taşınmaz Kültür Varlığı olan ve buldukları yerde korunması gereken eserler ele geçmiştir olabilir. Bu eserlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması da bulunuş şekli ve yerine göre değişir. Tekil veya birden fazla olarak aynı alanda bulunmuş olan kalıntı ya da yapıların tüm koruma ve restorasyonu bu eserlerin durumuna göre belirlenir. Örneğin Stratonikeia antik kentinde yaklaşık 3 bin yıllık kalıntılar aynı yerleşim içinde korunmakta ve farklı dönemlere ait eserler gezilirken yan yana görülebilmektedir. Burada Osmanlı Dönemine ait taş

döşeli yolun bir kenarında Hellenistik, diğer tarafında Osmanlı Dönemi konaklarını karşılıklı olarak, tarihin derinliklerinden gelen şekli ile korumaya alınmış halde görmek mümkündür. Bunun dışında MÖ 4. yüzyıla ait suru, Beylikler Dönemi hamamı, Osmanlı Dönemi Cami, Cumhuriyet Dönemi ev, kahvehaneler, dükkanlar, köy odası, fırın ve tarihi çınar ağaçlarından oluşan, yaklaşık 2.400 yıllık tarihi ve doğal değerlerimiz aynı alanda birlikte korunmuştur.

Arkeolojik çalışmaların yapılması, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının statüleri ve korunması ile ilgili uygulamalar; 2863 ve 3386 sayılı kanun, yönetmelikler, ilke kararları ve yönergeler doğrultusunda yapılmaktadır. Bunun dışında ülkemizin de içinde olduğu uluslararası kuruluşlar da vardır. Bunların arasında UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Kültür Kurumu), HABITAT (Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Merkezi) ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ile uluslararası tüzükler adı altında yayınlanmış koruma, restorasyon kuralları bulunmaktadır.

Bu kanun ve yönetmelikler çerçevesinde kazıların nasıl yapılacağı ve sorumlulukların nasıl paylaşılacağı da belirlenmiştir. Buna göre kazılar, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile bir üniversite adına "Bakanlar Kurul Kararı" veya bir Müze Müdürlüğü tarafından yapılabilir. Bakanlar Kurulu Kararı kazılarda, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından görevlendirilmiş, Genel Müdürlük veya buraya bağlı birimlerden birisinde çalışan en az bir uzman gözlemci bulunur. Bu uzmana kazıda görev aldığı sürece "Bakanlık Temsilcisi" denir. Yapılan tüm kazılar mutlaka bir Müze Müdürlüğü'nün sorumluluk alanındadır. Böylece hangi gerekçelerle yapılırsa yapılsın, tüm kazılarda ele geçen tüm eserler ilgili Müze Müdürlüğü'ne çalışma sonunda teslim edilir.

Arkeoloji-Tarih İlişkisi

Eski eserleri bulup, çıkardıktan sonra, bunları çağlarına, malzeme türlerine, yapılarına ve ait oldukları topluluklara göre gruplara ayırma işi Arkeoloji bilimi adı altında yapılır ve her eser kendine özel ve bütün halinde yorumlanır. Bu süreçte arkeologların yanı sıra tarih, filoloji, jeoloji, felsefe, antropoloji, zooloji, botanik, sanat tarih, mimar, restoratör ve benzeri alanların uzmanları da önemli görevler üstlenirler.

Özellikle arkeologlarla tarihçilerin sıkı bir işbirliği şarttır. Çünkü Arkeolojik çalışmalar geçmişin anlaşılma çabasıdır ve kazılarda ortaya çıkarılan her bir malzemenin tarihsel bağlamı içinde yorumlanması gerekir. Arkeoloji, bir konuyu ancak tarihsel bir çerçeve içerisinde değerlendirip, yorumladığında değer kazanır. Bu açıdan özellikle tarih ile yoğun ve sürekli bir işbirliği halindedir. Örneğin tarihte yapıldığı yazılı ve sözlü anlatılardan bilinen

bir savaş ya da tahribin yaşandığı yerde yapılan kazılarda bulunacak malzemeler ile bu savaş veya saldırının tarihi ve boyutu kesinleştirilebilir. Tarihte bir topluma ait olduğu bilinen bir okun kemiğe saplanmış halde bulunması sayesinde, mezar sahibinin hangi savaşa katıldığı ve ne zaman öldürüldüğü gibi sonuçlara ulaşmak mümkündür. Ayrıca antik dönemde savaşta ölen birisinin çok uzun mesafelere ceset olarak taşınması çok özel durumlar dışında mümkün değildir. Bu nedenle, bu savaşın mezardan çok uzak olmayan bir yerde gerçekleşmiş olduğunu da gösterebilir. Bunun dışında, bir yerleşim veya yapı içinde tespit edilen tahrip ve yangın tabakası ile bu tabakanın üstünde, içinde ve altında ele geçen, saldırıya uğrayan ve saldıranlara ait eserler sayesinde, tarihte bilinen bir savaş veya tahribin arkeolojik kazılar ile kesin olarak tarihlenmesi ve boyutunun belirlenmesi mümkündür.

Arkeolojik bilimsel kazılar ve araştırmalarda ele geçen yazıtları okumak ve bunları ele geçtiği yer ile birlikte yorumlamak en önemli çalışmalardan biridir. Filologlar tarafından gerçekleştirilen bu işlemle ele geçen yazıtların çevirisi yapılır, bulunduğu yerle bağlantısı kurulur ve yorumlanır. Bazen bir yazılı belgenin iki veya üç dilde yazılmış kopyaları da bulunmaktadır. Tüm bu bilgiler, tarih araştırmaları için büyük önem arzeden epigrafik malzemenin zenginleşmesini mümkün kıldığı gibi geçmişte herhangi bir dönemde kullanımda olan dillerin çözümlemesini de sağlayabilir.

Arkeolojik kazılarda çıkmış olan eserlerin estetik ve sanatsal yönlerinin değerlendirilmesinde arkeolog ve sanat tarihçilerin yaptığı tespitler ve yorumlamalar, buluntuların fonksiyonel yönlerinin dışında sanatsal yönlerinin de üzerinde durulmasına imkan verir. Böylece herhangi bir eser üzerinden onu yapan usta, dönemin sanat üslubu, yapanın sanat anlayışı, etkilendiği alanlar ve becerisi gibi kültür, estetik ve sanat tarihi açısından fevkalade önemli ipuçlarına ulaşılır.

Yapılan kazılarda, mezarların dışında, insan ve hayvan iskeletleri ele geçebilir. Ele geçen iskelet ve kemiklerin neye ait oldukları, insan ise cinsiyet, yaş, ölüm sebebi, yaşadıkları dönemde geçirdikleri hastalıklar, bayan ise kaç defa doğum yaptıkları gibi tarihçinin yazılı kaynaklarda pek rastlayamayacağı kıymette pek çok detay ortaya konulur.

Sonuçta tarihte incelenen bir olayın veya olgunun bilimsel yöntemlerle ortaya konulması aşamasında; arkeologlar ilgili tüm bilimlerle birlikte çalışarak ve elde edilen tüm verileri değerlendirerek, tarihi, kültürel ve siyasi net sonuçları ortaya koyarak tarihçilere somut veriler sunar. Tarihçiler de bu verilere göre olayın tarihsel yorumlamasını gerçekleştirerek araştırmalarını güçlendirmiş olurlar.